

Голуб Ніна,
*завідувачка відділу навчання української мови та
літератури Інституту педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
м. Київ*

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ЛІЦЕЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Авторка статті привертає увагу до дискусійних аспектів проблеми формування громадянської компетентності. У результаті аналізу наукового доробку з обраної теми виявлено позитивний досвід і низку розбіжностей, що потребують ретельного розгляду й уточнення. Найбільш нагальними дослідниця вважає коректне послуговування термінами, узгодження позицій щодо наповнення змістом складників структури громадянської компетентності й розроблення механізмів вимірювання її сформованості.

Ключові слова: *компетентність, ключові компетентності, громадянська компетентність, компетентісно орієнтована методика навчання української мови, критерії вимірювання і рівні сформованості компетентностей.*

Поставлення проблеми в загальному вигляді. У статті 12-ій Закону «Про освіту» громадянську компетентність визначено як один із критеріїв досягнення мети повної загальної середньої освіти, а формування громадянської культури як засадниче положення державної політики у сфері освіти (стаття 6.) [6]. Орієнтуючи освіту на формування цієї життєво важливої компетентності, українське суспільство засвідчує нагальну потребу в громадянах, здатних приймати рішення, виявляти ставлення, здійснювати вибір і будь-яку діяльність крізь призму цінностей цього суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробляючи методiku компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею, ми намагаємося зробити її всеохопною, такою, що пропонує системне формування водночас предметної й ключових компетентностей. Щоб така методика не була декларативною, вважаємо за доцільне розібратися у структурі й змісті кожної компетентності, визначити критерії й показники сформованості, а також дібрати ефективні методи вимірювання їх. З цією метою проаналізовано науковий доробок учених з питань формування громадянської компетентності. У результаті студіювання праць виявлено, що увага науковців зосереджена довкола таких аспектів проблеми:

- 1) сутнісні характеристики громадянської компетентності;
- 2) суть поняття «громадянськість»;
- 3) складники громадянської компетентності ;
- 4) громадянський аспект цінностей;
- 5) методичний інструментарій формування громадянської компетентності тощо.

Водночас виявлено й низку суперечностей, розбіжностей, а саме:

- 1) паралельне функціонування понять «громадянська компетентність» і «громадянські компетентності»;
- 2) виділення у структурі громадянської компетентності різної кількості складників, наприклад, когнітивного (громадянознавчі знання), аксіологічного (емоції, почуття, ставлення, мотиви, настанови, ціннісні орієнтації, якості тощо) і діяльнісного (уміння і навички, що забезпечують здатність діяти в контексті громадянського життя);
- 3) ототожнення понять «освіта» і «громадянська освіта»;
- 4) сплутування компонентів структури і показників сформованості тощо.

Для усвідомлення ролі кожної компетентності важливо чітко уявляти її будову, що визначає сутність і механізми вимірювання рівнів сформованості. Є різні бачення моделі компетентності. Найбільш прийнятною вважаємо

пропонує І. Зимньої у структурі будь-якої компетентності «як формованої якісної особистісної характеристики» виділяти п'ять компонентів:

а) знання змісту компетентності;

б) досвід застосування знань у процесі діяльності в різноманітних ситуаціях;

в) ціннісно-сміслові ставлення до змісту компетентності, що в результаті стає важливою для людини;

г) емоційно-вольове регулювання процесу прояву компетентності в діяльності;

г) мобілізаційна готовність, долучення до діяльності [5, с. 4-5].

Така модель цінна тим, що вона не лише формує уявлення про багатогранність поняття, але й слугує алгоритмом процесу набуття її. Спроби переформатування (розширення чи звуження) структури створюють перешкоди для цілісного сприйняття наукового терміна й послугоування ним.

Затвердження наказом МОН навчальної програми інтегрованого курсу для 10-х класів «Громадянська освіта» спричинило, на нашу думку, низку проблем, а саме: 1. Як мають співіснувати в 10-ому класі цей курс і передбачена освітніми документами громадянська компетентність? 2. Громадянська компетентність у процесі вивчення курсу є предметною чи ключовою? 3. Як корелює зі структурою компетентності настанова в пропонуваній програмі «орієнтуватися насамперед на діяльнісний компонент навчання» у процесі оцінювання «поступу у розвитку громадянських компетентностей» [3]?

Окремі положення програми, базуючись на «глобальних цілях ООН, Декларації ООН з освіти та виховання у сфері прав людини, Практичній пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в Концепції Нової школи України, Керівних принципах ОБСЄ»[2], суперечать усталеним науковим трактуванням вітчизняних учених. Зокрема, елементами структури громадянської компетентності

автори програми називають інші компетентності (соціально-комунікативну, інформаційно-медійну, розв'язання соціальних конфліктів, проблем; відповідального соціального вибору й прийняття рішення; громадянської участі). Така категорійна розбіжність значно ускладнює пошук узгодженої наукової позиції, розроблення критеріїв вимірювання і рівнів сформованості компетентностей.

В основі кожної компетентності виправданим є поєднання специфічних і загальнонавчальних знань і вмінь. Їх необхідно розмежовувати, щоб полегшити процес розроблення критеріїв вимірювання, рівнів і показників сформованості компетентності. Зокрема загальнонавчальними є знання «про спілкування, розв'язання конфліктних ситуацій», уміння «взаємодіяти, ефективно спілкуватися, критично сприймати інформацію, досліджувати й використовувати її, аргументувати свою позицію, дискутувати» тощо.

У концепції «Нова українська школа» компетентності названо новими освітніми результатами. Щоб оцінити ефективність освітнього процесу, ці результати необхідно виміряти. На жаль, досі не затверджено єдиного підходу до вимірювання сформованості предметної й ключових компетентностей. Як спробу конкретизувати результат (показник) сформованості громадянської компетентності можна розглядати деталізування характеристики громадянина. Зокрема І. Бех до переліку найважливіших громадянських рис відносить громадянську свідомість, громадянську гідність, громадянську відповідальність, громадянський обов'язок, громадянську мужність, прихильність до державних інтересів, готовність захищати Батьківщину, правосвідомість, громадянську активність, повагу до національних традицій, державний оптимізм [1, с. 4-5].

Т. Шевчук пропонує розглядати громадянську зрілість як результат формування ГР [8].

Як один із показників сформованості громадянської компетентності трактує громадянську відповідальність В. Новосьолова. Дослідниця на матеріалі підручника української мови (автори – Н.Голуб,

В. Новосьолова) [7] конкретизує процес формування громадянської відповідальності [4].

Формування компетентностей не обмежує освітній процес здобуттям знань, набуттям умінь і навичок, а передбачає водночас усвідомлення й прийняття цінностей, крізь призму яких формується ставлення до себе й до світу; закладання світоглядної бази, формування життєвої позиції; розвиток емоційного світу дитини, без чого неможливий інтелектуальний розвиток; набуття досвіду застосування знань і вмінь у нових умовах, у результаті чого має бути сформована поведінка, адекватна запитам суспільства.

Предметом діагностики й контролю є зовнішні освітні продукти учнів (оцінювання предметної компетентності) і їхні внутрішні характеристики (оцінювання ключових компетентностей). Рівень освіченості як атрибут особистості визначають насамперед результати її внутрішнього розвитку. Відповідно до засад компетентнісного підходу кожна компетентність є поступом у розвитку дитини, тому вчителю-предметнику виміряти її не під силу. Це компетенція психологів.

Кроком у напрямі розроблення критеріїв може бути визначення вимірів структури компетентності, наприклад, таких:

- *знаннєвого*, що характеризує рівень володіння змістовим компонентом компетентності;
- *діяльнісного*, що виявляє здатність застосовувати здобуті знання, набуті вміння й навички для розв'язання стандартних і нестандартних завдань у реальних ситуаціях;
- *ціннісного*, який дає змогу з'ясувати ставлення особистості до себе й усього, що її оточує; готовність приймати рішення у життєво важливих й особистісно або суспільно значущих ситуаціях, демонструвати адекватну суспільним нормам поведінку.

Мотивація, цінності, знання, вміння, навички, емоції – категорії процесуального характеру, результативними дослідники вважають вольові

характеристики й моделі поведінки, сформовані на основі засвоєних знань, сформованих умінь і навичок, сприйнятих і прийнятих цінностей.

Одним із важливих компонентів критерійного оцінювання, є самооцінювання, як необхідний елемент розвитку самосвідомості, тобто усвідомлення людиною самої себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів і цілей своєї поведінки, свого ставлення до самого себе й інших людей.

Висновки й перспективи дослідження. Характерною рисою сучасного суспільства, за висновками вчених, є зростання інтересу до психологічного ресурсу людей. Про який ресурс іде мова? Передусім про ефективну поведінку, що є маркером сформованості кожної ключової компетентності. Учені висловлюють припущення, що поведінку найкраще можна зрозуміти шляхом виявлення цінностей людини, її уявлень і очікувань, а також тих компонентів компетентності, які вона схильна спонтанно проявляти, прагнучи досягти важливих для себе цілей. Для того, щоб цей ресурс нарощувати, потрібні інші підходи, інші методики й нові поняття. Тому важливими на найближчу перспективу вважаємо питання діагностики й контролю нових освітніх результатів. Ретельного вивчення потребує досвід зарубіжних учених.

Література:

1. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості. *Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства* : зб. наук. ст. Черкаси. 1998. С. 3-6.

2. Власенко О. У чому різниця? Громадянська освіта і патріотичне виховання. URL : <http://www.osvitaua.com/2018/10/66221/?v=3943d8795e03>

3. Громадянська освіта (інтегрований курс). URL: <https://mon.gov.ua/programy/program-hromadyanskaosvita-24-11-2017/>.

4. Новосьолова В.І. Підручник української мови як засіб формування громадянської відповідальності здобувачів освіти. *Проблеми*

сучасного підручника : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка. 2018. Вип. 21 (2). С. 313–322.

5. Осваиваем социальные компетентности / Под ред. И.А. Зимней. М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК. 2011. 592 с.

6. Про освіту : Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

7. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Голуб Н.Б., Новосьолова В.І. Київ : Педагогічна думка, 2018. 200 с.

8. Шевчук Т.Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців / «Young Scientist» № 4.1 (56.1) April, 2018. С. 85-88